Just community

(Az igazságos és méltányos közösség)

Az 1993/94-es tanévben általános és középiskolai osztályokban induló projekt kezdeményezője Váriné dr. Szilágyi Ibolya, az MTA Pszichológiai Intézetének tudományos főmunkatársa volt, én az ő felkérésére kapcsolódtam be a fejlesztő célú kutatásba. A nevezett projekt egy a 70-es és 80-as években az Egyesült Államokból induló (Lawrence Kohlberg nevéhez kapcsolódó) és Nyugat-Európában (elsősorban Németországban) adaptált demokratikus nevelési modell magyarországi honosítása.

A nevezett kísérlettel kapcsolódunk a 70-es években főként angol kutatókból szerveződő MOSAIC (Moral and Social Action Interdisciplinary Colloquium) tevékenységéhez is. E tudományos műhely kutatói hangsúlyozzák a morális ítéletalkotás állandó és szükségszerű kölcsönhatását a társadalmi-politikai gondolkodással. Választ próbálnak adni továbbá arra a kérdésre is, hogy milyen a morális kompetencia kialakulásának érzelmi bázisa, illetve, hogy milyen szerepet játszik az érzelmi elkötelezettség a morális ítéletalkotásban és cselekvésben. (Vö.: *Váriné Szilágyi Ibolya:* Szemléleti korlátok és a moralitás, Pszichológia, 1989. 4. sz. 621–640. o.)

A projekt tartalma

Az iskolában, iskolai osztályban kialakítandó modellben a hangsúly a társas együttlét és közös tevékenység mikéntjére vonatkozó eltérő, sőt esetenként ellentétes nézőpontok, érdekek és konfliktusok tudatos értelmi – érzelmi feldolgozásán alapuló ún. *partneretika* kialakításán van. Ez megkívánja a közös normák megfogalmazását, közös szabályok kialakítását és működtetését. Olyan légkör kialakítására kell törekedni, amelyben – nagyrészt a saját élményű konfliktusok közös feldolgozása révén – lehetőség nyílik az egymásra figyelés fokozására, az empátiás készség, az önismeret, a kommunikációs és tárgyaló készség fejlesztésére. Ahol az osztálybeli (a későbbiek során az iskolai szintű) történésekért, illetve ezek következményeiért valamennyi egyén kész vállalni a felelősséget. Vállalt célunk tehát, hogy a diákok ne passzív konformistákként és ne is anarchistákként kerüljenek ki az iskolából. Olyan *állampolgárokká* szeretnénk fejleszteni őket, akik készek és képesek felelősen viszonyulni a társas lét különböző csoportjaihoz, elvárásaihoz, történéseihez, felismerni és képviselni önnön, illetve elismerni mások érdekeit, s tárgyalásos formában, konszenzusra törekedve rendezni az ezek között keletkező konfliktusokat.

Ennek a pedagógiai kísérletnek, illetve ennek az etikai-állampolgári megközelítésnek az előnye *életközeliségében* áll. Elvont erkölcsi elvek ás normák hirdetése és oktatása helyett ugyanis a gyakorlati életben, a társas kapcsolatokban felmerülő morális dilemmák, konfliktusok világában segít eligazodni, s erre alapozva tudatosabb erkölcsi hozzáállást kialakítani. S teszi mindezt egy egyre bonyolultabbá és ellentmondásosabbá váló korszakban és társadalomban. Azt segít megérteni, hogy egyáltalán *miért van szükség az erkölcsi normáknak egy bizonyos minimumkészletére, illetve miként alakítható ki és hogyan működtethető, tartható/tartatható be ez.* Arról az erkölcsi minimumról van szó, amelyet általános emberi erkölcsi értékeknek vagy az állampolgár minimális kötelmeinek is szoktak nevezni.

A projekt menete

A projekt 1993 tavaszán egy 339 tanulóra kiterjedő kérdőíves vizsgálattal indult, amely az adott osztályok erkölcsi klímájának a feltérképezését tette lehetővé. (Az eredeti kér-

dőívet *Georg Lind*, a konstanzi egyetem professzora alakította ki, és sikerrel alkalmazta saját kutatása során németországi iskolákban.) Az ilyen módon vizsgált osztályok egy részében (nyolc tanulócsoportban, 248 tanulóval) indult el azután a fejlesztés, amelynek hatékonyságát a kérdőíves vizsgálat két év múlva történő megismétlése hivatott megállapítani. A vizsgálatba bevont tanulócsoportok jelenleg: a szolnoki Fiumei úti általános iskola két hetedik osztálya, a budapesti Diana úti általános iskola egy hatodik és egy hetedik osztálya, az Ady Gimnázium két első osztálya, valamint az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Iskolájának egy hatosztályos gimnáziumi és egy normál gimnáziumi első osztálya.

A kísérletben részt vevő osztályokban mindenütt elkészült az adott tanulócsoportok önarcképe, s az érintett tanulók megvitatták, hogy milyen közösségben éreznék jól magukat. Szembesítették elvárásaikat az osztályfőnök elképzeléseivel, s mindenütt megindult a közös szabályok alkotása. Nyitott kérdés még, hogy miként működtessék a megalkotott szabályokat, és hogy egyáltalán szükség van-e ezek betartatása során szankciókra. Valamennyi osztályban sor került saját élményű konfliktusok feldolgozására. Mindenütt napirendre került a baráti kapcsolatok kérdésköre, illetve a valami miatt peremre szorult társakkal kapcsolatos problémák megvitatása.

Jelenleg a tanév tapasztalatainak összegyűjtése zajlik. Az első munkaszakasz összegzésére június második felében kerül sor. A kísérletről részletesen beszámolunk majd az Új Pedagógiai Szemle ez év novemberi (a tervek szerint konfliktuspedagógiai kérdésekkel foglalkozó) számában.

A projektben részt vevők, illetve a téma iránt érdeklődők számára elkészült egy a problématörténetet és az elméleti hátteret feldolgozó, az erkölcsi és jogi szocializáció prominens képviselőinek tanulmányait tartalmazó elméleti kötet. Készül továbbá egy módszertani útmutató, amelyben az osztálymegbeszélések során feldolgozható erkölcsi dilemmahelyzeteket és konfliktusszituációkat teszünk közzé, és javaslatokat adunk ezek feldolgozásának módjára is.

A munkálatok során felmerülő problémák

A kísérlet beindításánál komoly nehézségekbe ütköztünk első sorban azért, mert a projekt kulcsfogalmai: a *közösség* és a *demokrácia* az elmúlt évtizedek során (valószínűleg az eufemisztikus szóhasználat, illetve a deklarált értékek és a tapasztalat közötti ellentmondások következtében) részben pejorálódtak. Azóta is vitatkozunk azon: miként nevezzük el a projektet, hogy már maga az elnevezés ne legyen riasztó hatású.

Azt tapasztaltuk, hogy a tanárok, sőt a gyerekek nagy részében is tovább él a sematikus közösségkép, amelynek lényege a kollektív érdek túlhangsúlyozása az egyéni érdek rovására. Részben ennek ellensúlyozásaként erősödött fel az iskolában is az egyéni érdek hangsúlyozása, s mások érdekének teljes figyelmen kívül hagyása. A kísérlet résztvevőivel folytatott beszélgetés során sikerült konszenzusra jutnunk abban, hogy közösség alatt nem a kollektív érdekeket túlhangsúlyozó, az egyént elszürkítő csoportot értünk. A megalakulási idején „szociális kényszerképződménynek" tekinthető tanulócsoport *tagjainak egymás iránti kölcsönös bizalma, felelősségvállalása, egymásra figyelése bázisán fejlődhet „igazi közösséggé"*. A közösséghez való alkalmazkodás pedig a csoport által hozott közös szabályok és döntések értő és tudatos betartását, s a helyzet változása esetében ezek újra tárgyalását jelenti.

A működő és emberléptékű demokrácia feltételezi azt is, hogy újragondoljuk a többség és kisebbség véleményének egymáshoz való viszonyát. A „többség szava győz" (durvábban fogalmazva: „a sok lúd disznót győz") érvényesülése az erősebbek, a bátrabbak a formális vagy informális értelemben jobb pozícióban lévők hatalmát jelenti a gyengébbek, a zárkózottabbak, a csendesebb, a valamiért alárendelt helyzetűek felett. A közös szabályok alkotása során tehát nem fogadható el az egyéni vélemény feladása, elhallgatása. *A közös normák kialakításának folyamatát állandó alku és tárgyalás jellemzi, s az elfogadott szabályok a megállapodás újratárgyalásáig kötelező érvényűek.* Az újra-

tárgyalás oka lehet például valamely szabály működésképtelensége vagy egyes tanulókkal szembeni méltányosság szükségessége.

A kísérletbe bekapcsolódó tanárok egy része számára problémát jelent önmaga visszafogása, a felelősség megosztása a gyerekekkel. Változó módon valósul meg az osztályokban megindult demokratizálási folyamat kiterjesztése az iskolai élet egészére. A kísérleti iskolák egy részében az iskolavezetés és a tantestület nyitottnak mutatkozik, de tapasztaltunk külső kollégák részéről ellenállást, sőt riadalmat is amiatt, hogy ennek során a diákok esetleg velük szemben is „többet engednek meg majd maguknak". Általában gondot jelent törekvéseink szerves összekapcsolása az iskolában zajló valóságos folyamatokkal.

SZEKSZÁRDI JÚLIA

Jog az oktatásban

Oktatási program jogi ismeretekről 11–14 éves gyermekek számára

Az „Együttélés a törvénnyel" oktatási programot – melynek része a Jog az oktatásban (Law in Education) 11–14 éves gyermekek számára elnevezésű – 1984-ben dolgozták ki Angliában, a Citizenship Foundation (Állampolgárokért Alapítvány) gondozásában. Ezzel azon oktatási programok gyarapodtak, amelyek célul tűzik maguk elé, hogy megismertessék a diákokkal a jogrendszernek későbbi polgári életüket befolyásoló fontos vonatkozásait. Először a 14–18 éves korosztály számára készítettek anyagot. Ez széles tematikát fog át, és bemutatja, milyen kapcsolatban állnak a szabályok és a jogrendszer a társadalmi, morális és politikai környezettel. Ennek sikere arra ösztönözte a programkészítőket, hogy figyelmüket kiterjesszék az iskola és a tágabb közösség egyéb területeire is. Kidolgozták azt a hároméves oktatási programot, melynek célja az állampolgári ismeretek továbbfejlesztése volt a fiatalabb, a 11–14 éves korú tanulók számára. A program arra a meggyőződésre épült, hogy a társadalmi, morális, politikai és jogi kérdések megértése az oktatás minden szakaszában fontos, és hogy bármely életkorhoz tartozó diákok ismereteinek fejlesztése azon is múlik, hogy mi mindennel ismerkedtek meg az azt megelőző időszakban.

A 11–14 évesek számára készített program kevésbé koncentrál az írott jogra, inkább a szabályok és a jog szerepével, funkciójával foglalkozik, széles társadalmi és erkölcsi környezetbe ágyazva. Segíti a tanulókat abban, hogy megértsék, miképp alakultak ki és fejlődtek a különböző szabályok és törvények, feltárja az otthon, az iskola és a szélesebb társadalmi környezet hétköznapi történéseinek jogi vonatkozásait. Az anyag azt sugallja, hogy a tanulók kritikai módon gondolják át a jogrendszerrel kapcsolatos értékeket, s eközben kialakítsa mindazokat a készségeket és attitűdöket, amelyek segítségével képesek lesznek hatékonyan gyakorolni jogaikat és teljesíteni kötelességeiket.

Az e korosztálynak szóló oktatási program 3 könyvből áll, könyvenként 6 egységből.

Az első könyvet, „A család és az iskola" címűt ismertetem, melyet a PSZM anyagi támogatásával fordítottunk le. A második könyv a tágabb közösségről, a harmadik könyv a törvény alkalmazásáról szól.